

**ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛКНИ ХИМОЯ ҚИЛИШНИНГ МАЗМУН-МОҲИЯТИ ВА
ИҚТИСОДИЙ-ҲУҚУҚИЙ АҲАМИЯТИ****Сатторов Санжар Тўлқинбой ўғли***мустақил изланувчи*

Аннотация: Бозор муносабатлари шароитида мулкий ҳуқуқлар мазмунининг ўзгаради, мулк объектлари доирасининг кенгайиши мамалакат иқтисодий барқарорлиги еришиш имкон беради. Бу соҳада янги замонавий ёндашувлар пайдо бўлади. Ҳуқуқий асослари яратилади. Янги ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий тафаккурга еҳтиёж сезилади. Мазкур мақолада интеллектуал мулк тушунчаси, мазмун-моҳияти, амалий аҳамияти, жамият иқтисодий ривожланишидаги ўрни ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: иқтисодий тизим, ҳуқуқий, мулкчилик шакллари, мулкчилик муносабатлари, давлат, тасарруф, хусусий мулк, мулкдор, объект, интеллектуал мулк ҳуқуқи

Мамалакат иқтисодий тизими тубдан такомиллашиб унинг ҳуқуқий асослари ислоҳ қилиниши жараёнида мулкчилик шакллари ва мулкчилик муносабатларининг мазмун-моҳияти ўзгарди. Мулкни давлат тасарруфидан чиқарилиши хусусий мулк ва мулкдорлар синфининг шаклланишига олиб келди. Жумладан, мулкий ҳуқуқлар мазмунининг ўзгариши, мулк объектлари доирасининг кенгайишига имкон яратди. Натижада мулкий ҳуқуқлар мажмуида янги бир тизим - интеллектуал мулк ҳуқуқи институтини шаклланишига еҳтиёж сезилди ва унинг ҳуқуқий асослари яратилди.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодексининг 1031 моддасидан -1111 моддасигача белгиланган нормаларда интеллектуал мулк ва унинг ҳуқуқий мақоми белгилаб қўйилган.[3.76.]

Айни пайтда ички иқтисодиёт таназулга юз тутмоқда, шу жумладан интеллектуал ресурснинг босқичма-босқич таназулга учраши ва олимларнинг инновацияларда мотивацияси йўқлиги. Иқтисодий санкциялар ва ривожланишнинг паст суръатлари муқаррар равишда аҳоли турмуш даражасининг пасайишига олиб келади. Ушбу муаммоларнинг сабабларидан бири интеллектуал мулкни қарз олиш ва ўзлаштиришдир [5].

Бу интеллектуал мулкни ривожлантириш ва ҳимоя қилиш даражаси маълум бир мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий тизими ҳолатининг кўрсаткичидир. Интеллектуал мулкни ўз ичига олган таркибий қисмлар инсон ҳаётининг турли соҳаларига оид барча тегишли амалий маълумотларни ўз ичига олади. Бундан ташқари, ушбу мавзунинг долзарблиги қуйидаги омиллар билан тасдиқланади:

- интеллектуал мулк масалаларининг мунозарали табиати ва уларнинг шаклланишини ўрганиш учун янги дастурларга еҳтиёж. Интеллектуал мулкни

тадқиқ қилишнинг ҳуқуқий йўналиши замонавий маҳаллий ва ташқи иқтисодий адабиётларда устувор вазифа бўлиб қолмоқда. Ушбу муаммони ҳал қилиш бироз чекланган, аммо бу Ўзбекистон иқтисодиётида интеллектуал мулк тизимининг самарасизлигини камайтиришга ёрдам бермайди. Ижтимоий-иқтисодий амалиёт интеллектуал мулк ҳуқуқларини шакллантириш жараёнини ўрганиш методологияси ва мантиғини сифатли ва ўз вақтида янгилашни талаб қилади [8];

- ўтиш даври иқтисодиёти бўлган замонавий хорижий мамлакатларда интеллектуал мулк ҳуқуқларининг аҳамияти ва уларнинг шаклланиши. Илмий ишлардан уларни бевосита амалга оширишга ўтиш кўп жиҳатдан интеллектуал мулк фаолиятининг сифатига боғлиқ. Шунинг учун ушбу мулкни ўрганиш иқтисодий ҳамкорликнинг нормалари ва қоидаларини яхшилади, унинг самарали кўпайишига ҳисса қўшади [2].

"Интеллектуал мулк" атамаси турли хил ғоялар ва нишонлардан фойдаланишни тартибга солувчи турли хил ҳуқуқий таълимотлар гуруҳини англатади. Муаллифлик ҳуқуқи тўғрисидаги қонун турли хил "Асл ифода шакллари", шу жумладан романлар, филмлар, мусиқий композициялар ва компьютер дастурларини ҳимоя қилади. Patent қонуни ихтироларни ва кашфиётларнинг айрим турларини ҳимоя қилади. Савдо белгиси тўғрисидаги қонун истеъмолчиларга маълум шахслар ёки фирмалар томонидан ишлаб чиқарилган ёки етказиб бериладиган товарлар ва хизматларни аниқлайдиган сўзлар ва белгиларни ҳимоя қилади. Тижорат сири тўғрисидаги қонун тижорат қимматли маълумотларни (функционал маҳсулотларнинг формулалари, технологик техникалар ва бошқалар) ҳимоя қилади.) компаниялар рақобатчиларидан яширишга ҳаракат қилишади. "Ошкоралик ҳуқуқи" машҳурларнинг тасвирлари ва шахсларига нисбатан манфаатларини ҳимоя қилади [6].

Ушбу қоидалар тўпламининг иқтисодий ва маданий аҳамияти тез суръатлар билан ўсиб бормоқда. Ўзбекистоннинг кўплаб корхоналарининг тақдири интеллектуал мулк ҳуқуқларига боғлиқ. Сўнгги пайтларда интеллектуал мулк низоларига ихтисослашган адвокатлар улуши сезиларли даражада ошди. Дунё бўйлаб ижро етувчи ҳокимиятнинг қонун чиқарувчи тармоғи вакиллари доимий равишда интеллектуал мулк тўғрисидаги қонунларга тузатишлар киритмоқдалар. Қисман ушбу тенденциялар натижасида сўнгги йилларда олимларнинг ушбу соҳага қизиқиши кескин ошди. Ҳуқуқий шарҳларда ва иқтисодиёт ва фалсафа бўйича журналларда интеллектуал мулк назарияларини очиб берадиган кўплаб мақолалар пайдо бўлди [4].

Ушбу мавзунинг долзарблигини акс еттирувчи юқоридаги омиллар интеллектуал мулкнинг афзалликларини таъкидлайди. Интеллектуал мулк емас, балки бир марта фойдаланиш мумкин ва айланма кўшимча катта инвестицияларни жалб ҳолда бир вақтнинг ўзида, ўз ишлаб чиқариш

ишлатиладиган, шунингдек лицензия шартномалари бўйича фойдаланиш ҳуқуқини ўтказиш каби [1]. Замонавий дунёда интеллектуал маҳсулот мамлакатнинг барча фаолият соҳаларида келажакдаги салоҳиятига асос яратади.

Кўриниб турибдики, интеллектуал мулкни рўйхатга олиш аппарати бир қатор нуансларда фарқ қилади, уларнинг бажарилиши етарли емаслиги муаммосини келтириб чиқариши мумкин.

Интеллектуал мулк интеллектуал фаолият жараёнида олинган, маълум бир ҳуқуқий шакл билан бирлаштирилган ва мутлақ ҳуқуқларнинг объекти бўлган интеллектуал меҳнат ресурслари ва натижаларини ифодалайди. Бу натижалар ўзлари битим, гаров ва даромад манбалари [6] объекти бўлиши мумкин.

Интеллектуал мулкни яратиш одатда бир неча босқичларни ўз ичига олади. Дастлаб, янги технологиялар, тенденциялар ва маҳсулотларни ишлаб чиқиш воситаси бўлган мулкнинг ўзи пайдо бўлиши ҳақида савол туғилади. Бундан ташқари, мулк тижорат маҳсулоти шаклини олади. Шунини таъкидлаш керакки, ҳар бир босқич маълум инвестицияларни талаб қилади, улар бўлиши мумкин: капитал, пул ресурслари ёки ваколатлар ва маълумотлар. Дастлабки босқичда катта харажатлар жалб қилинади. Кўпинча лойиҳани амалга ошириш учун зарур бўлган маблағни фақат балансингизда бирон бир номоддий актив сифатида интеллектуал мулкка ега бўлиш орқали топиш мумкин [9].

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида шунини айтиш мумкинки, бугунги кунда интеллектуал мулк ўбектларининг ҳуқуқий мақоми, мулк объектларига нисбатан қонуний егаларининг ваколатлари ҳажми ва мазмуни қонунчиликда кенгайиб, мустаҳкамланиб бормоқда. Бунинг яққол мисоли сифатида янгиланаётган конституциявий нормалар қаторида интеллектуал мулк қонун билан муҳофаза қилиниши кафолатлаб қўйилмоқда. Шунинг учун ҳам, мавжуд қонун меъёрлари мазмун-моҳиятини теран англаб етиш зарур аҳамиятга егадир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. - Т.: 2023. -б. 14
2. Зокиров. I.B. Фуқаролик ҳуқуқи.-Т.: 1996.-б
3. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси. - Т.:14.07.2022-б. 468
4. Ўзбекистон Республикаси "Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида"ги қонун // 2006-йил 20-июл 634
5. Рустамбеков И.Р., Мусаев С.Ф. Международное авторское и патентное право. - Т.: ТГЮУ, 2016. - 280 стр.
6. <https://lex.uz/>
7. <https://www.wipo.int/about-wipo/en/>
8. <https://ima.uz/uz/services/idoralararo-hamkorlik/>
9. <https://ima.uz/uz/nashrlar/yillik-hisobot/>

